

ЙОГО НАУКОВЕ ПОДВИЖНИЦТВО (кілька уваг до постаті Феодосія Стебля)

Назва статті повністю окреслює наукову діяльність Феодосія Івановича. Адже тільки за останні десятиліття число його публікацій становить понад сотню позицій, серед яких три книги, шість розділів у колективних монографіях, а решта – статті у найрізноманітніших виданнях.

Подвижницька наукова праця Феодосія Стебля – сьогодні відомого українського історика, добре знаного й поза межами Батьківщини, розпочалася в інституті 64 роки тому. Саме за результатами конкурсу він був затверджений 5 листопада 1957 р. Відділом суспільних наук АН УРСР на посаді молодшого наукового співробітника відділу історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. Директором інституту і керівником відділу був тоді академік Іван Петрович Крип'якевич, а співробітниками – Євген Яцкевич, Степан Білецький, Микола Кравець, Олександр Карпенко, Володимир Грабовецький, Юрій Сливка, Ярослав Ісаєвич, Ярослав Дашкевич.

На той час тематика досліджень відділу охоплювала різні періоди історії України. Так, у розробці проблем середньовіччя вагомий внесок належить академікові І. Крип'якевичу (праці з історії Галицько-Волинської держави і Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького), С. Білецькому у вивченні соціально-економічних відносин у Львові в XVII ст., В. Грабовецькому – про народні рухи на Прикарпатті в XVI–XVIII ст., Я. Ісаєвичу – про братства, розвиток культури і друкарства в Україні. Період нової доби досліджували М. Герасименко і М. Кравець, займаючись історією аграрних відносин і селянського руху в Галичині у XIX ст., а проблеми новітньої історії, зокрема українське питання як геополітичний чинник, національно-визвольний рух на західноукраїнських землях вивчали О. Карпенко, М. Кравець, Ю. Сливка. Потрібно підкреслити, що відділ тривалий час був одним з найповажніших осередків історичного українознавства в Україні, а праці його співробітників не втратили наукової вартості й дотепер.

Оскільки інститут, зокрема й відділ історії України, постійно піддавався критиці партійних органів за недостатню розробку тематики «соціалістичного» періоду, Феодосій Іванович в силу обставин змушений був вивчати питання «буремного сьогодення», як-от «Історіографію соціалістичного будівництва в Українській РСР». Зрозуміло, що історіографія цього питання була дуже незначною і містила праці невисокого наукового рівня, тому за порадою старших колег Ф. Стеблій обмежився тільки публікацією бібліографії цієї проблеми. Згодом він уже займався цікавішою темою про розвиток вищої освіти на західноукраїнських землях, зібравши надзвичайно цінні матеріали про Український таємний університет на початку 20-х років XX ст. у Львові, про роботу Івана Крип'якевича та інших науковців у Львівському відділі історії України 1940-х років. Однак головну увагу історик зосереджував на дослідженні становища галицького селянства та його участі в суспільно-політичних

рухах 30–40-х років XIX ст. Згодом ці його студії оформилися в кандидатську дисертацію «Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст.», яку він успішно захистив 1961 р. в Інституті історії АН УРСР. Цього ж року під такою самою назвою була опублікована його монографія.

Власне, попередній науковий доробок Ф. І. Стебля став підґрунтям для написання на високому фаховому рівні низки підрозділів до фундаментальних колективних видань з історії України. Тут варто згадати колективну монографію «Торжество історичної справедливості», до якої Феодосій Стеблій написав і відредагував окремі розділи. Свого часу це була найґрунтовніша праця, присвячена соборності українських земель, співпраці галичан і наддніпрянців, висвітлювала процес консолідації української нації у її стремлінні до своєї незалежності. Навіть з обережними висловлюваннями, написана з патріотичних позицій монографія стала об'єктом критичних випадів з боку окремих викладачів Львівського університету, надто ревнивих поборників радянського режиму. Авторський колектив звинуватили в націоналістичних відхиленнях, зокрема й Феодосія Івановича.

Потрібно нагадати, що таку негативну, пасквільну рецензію на згадану монографію написав Василь Осечинський, тодішній завідувач кафедри історії СРСР Львівського державного університету. Зрозуміло, що він був тільки пішаком на шахівниці, партію ж розігрували значніші «гросмейстери». Очевидно, передусім тим критиканам розходилося у тому, щоб очернити колектив інституту, накинути на нього ще раз ярлик «українського буржуазного націоналізму». Найбільше їм пекло, це я знаю зі слів професора Миколи Миколайовича Кравця, що згадану монографію могли висунути на Державну премію України. А як це так: якісь там «местние» пхаються за такою високою нагородою! Крім того, мала місце особиста неприязнь «вірних лєнінців» до окремих авторів через їхній великий науковий доробок, тобто суто людська недобра заздрість.

Коротко про окремі зауваження рецензента: «Не подано розгорнутої характеристики ролі російського народу у національно-визвольній війні 1648–1654 рр., зв'язки з Росією подаються однобоко» і т.д., і т.п. Рецензент звинувачував авторів ще й у тому, що вони писали, цитую: «Зі вступом російської армії у Галичину у 1914–1915 рр. мали прояви державного шовінізму з боку царського уряду» (на думку ж рецензента, російська армія в Галичині діяла як «благодетель», «визволитель українського народу»), а де ж «Росія – тюрма народів». Та хіба ув'язнення митрополита Шептицького, вивезення сотень священників УГКЦ, руйнація товариств «Просвіта», «Рідна Школа», НТШ, прилюдне спалення книг українською мовою, які були надруковані за межами московської імперії, хіба це не було переконливим свідченням політики геноциду царського режиму проти українського народу у роки Першої світової війни?

На розширеному засіданні вченої ради інституту під час обговорення рецензії Осечинського виступили майже всі автори монографії, серед них і Феодосій Стеблій.

Однак це не вплинуло на наукові дослідження ученого, який написав також окремі підрозділи до багатотомних видань з історії селянства України, історії України, «Історії Львова» (1984), тритомника «Історії Львова» (2007), «Революції 1848–1849 рр. у Європі і Україні» (1973). Крім фундаментальних досліджень, Феодосій Іванович доклав чимало зусиль для забезпечення високого рівня видання «Історії міст і сіл УРСР. Львівська область». У 1960-х роках він керував групою авторів, які писали нариси про міста і села Радехівського р-ну, сам був автором низки статей. На початку

1970-х років на інститут було покладене завдання стати головним центром у перевиданні «Історії міст і сіл УРСР. Львівська область» російською мовою і на плечі Ф. Стебля, вже тоді заступника директора з наукової роботи, фактично лягла вся відповідальність за реалізацію цього видання.

Він автор численних наукових статей і коротких енциклопедичних статей-розвідок. Варто згадати й збірник документів і матеріалів про селянство Східної Галичини у 1772–1849 рр., в якому розкрито картину соціально-економічного становища й національно-політичного життя тогочасного галицького села, а також підкреслити, що саме на зламі непростих для українського народу 1960–1970-х років Феодосій Іванович здобув собі заслужене визнання серед наукових кіл України та поза її межами.

Поряд з дослідженнями історії селянства науковець завжди вивчав національну думку галицьких українців в контексті націотворчих процесів народів Центрально-Східної Європи. Він по-новому висвітлив діяльність першої української легальної політичної організації – Головної Руської Ради, показав її як продовжувача державницьких традицій українського народу, висвітлив надання нею культурно-освітньому рухові галицьких українців політичного спрямування, розкрив підтримку українського руху представниками інших національностей. Потрібно згадати його працю про унікальну пам'ятку української політичної думки «Слово перестороги» Василя Подолинського, опубліковану окремою книжкою та в англomовному «Журналі українських студій» (Канада). Він розкрив значення пам'ятки, в якій вперше в Галичині чітко сформульовано ідеал майбутньої України – рівної та вільної серед вільних демократичних держав, підкреслив початковий етап формування концепції Русі-України як самостійної політичної сили в колі європейських держав і народів. Варті уваги також його наукові розвідки про видання і поширення творів І. Котляревського, Т. Шевченка в Галичині тощо.

Очевидно, чи не найголовнішим зацікавленням історика останнього часу стали проблеми національного відродження у Галичині XIX ст. У цьому йому допомогли два ювілеї: 175-річчя від дня народження речника західноукраїнського національного відродження Маркіяна Шашкевича (1986) і 150-річчя виходу в світ «Русалки Дністрової» (1987). Власне кажучи, Феодосій Стеблій сам був одним з організаторів широкого відзначення цих дат – першої Шашкевичівської конференції у с. Білий Камінь на Золочівщині і Міжнародного симпозіуму з нагоди 150-ліття видання «Русалки Дністрової». Відтоді й започаткувалися Шашкевичівські читання, створено Шашкевичівську комісію з представників різних наукових центрів, яка продовжила працю Інституту-заповідника Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі під керівництвом доктора Михайла Марунчака. Керівним ядром Шашкевичівської комісії стали працівники нашого інституту Василь Горинь, Микола Ільницький, Богдан Якимович, а Феодосій Стеблій – неформальним лідером і душею заходів, що нею проводяться. Свідченням наполегливої роботи комісії є випуски збірників праць «Шашкевичіана».

За редакцією Феодосія Стебля видані збірники, присвячені товариству «Просвіта», митрополитові Михайлові Левицькому, академікові Іванові Крип'якевичу, а також аналітичні огляди історіографічної спадщини Михайла Грушевського, Івана Франка, Володимира Гнатюка та серії біографічних розвідок про видатних і незаслужено забутих дослідників історії української Галичини – Івана Кривецького, Івана Карпинця, літературознавця Михайла Тершаковця. На сьогодні можемо впевнено сказати, що в науковому доробку Ф. Стебля є понад 400 праць. Варто підкреслити й участь вченого

у багатьох міжнародних конференціях та форумах, на яких виступав з доповідями з різних проблем своїх досліджень з історії Галичини. Географія їхнього проведення досить широка: Львів, Київ, Варшава, Відень, Зеггауберг, Новий Сад, Пряшів, Перемишль, Щецін.

Звісно, не можна не згадати й науково-організаційної роботи Феодосія Івановича Стебля. Він займав керівні посади в інституті: з 1974 р. до 1989 р. – заступник директора інституту з наукової роботи, й одночасно з 1974 р. – завідувач відділу історії України, з групи співробітників якого у 1979 р. сформовано відділ історії соціалістичного будівництва (тепер – відділ новітньої історії), а 1983 р. з групи працівників утворено відділ історико-культурних пам'яток (тепер – відділ історії середніх віків). У той же час у зв'язку з черговою реорганізацією та зміною структури інституту профіль відділу було звужено і під тиском партійних верховодів традиційну назву «відділ історії України» замінено на «відділ суспільно-політичних рухів». У роки незалежності через реорганізацію Інституту суспільних наук в Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ця назва трансформувалася у «відділ нової історії України». Новий відділ, очолюваний Феодосієм Івановичем аж до 2015 р., й надалі продовжував славні традиції своїх попередників, досліджуючи громадсько-політичне й національно-культурне життя в західних землях України у всеукраїнському й загальноєвропейському контекстах ХІХ ст. Відрадною у житті відділу було відновлення серійних випусків збірника «З історії західноукраїнських земель», який видавали в інституті у 1957–1963 рр., всього вісім книг. Деякий час відділом нової історії України керував Остап Середа, а з 2016 р. – його очолила Ірина Орлевич.

У 1981–1982 рр. та 1989–1990 рр. виконував обов'язки директора інституту. Працюючи на керівних посадах, Ф. Стеблій доклав чимало зусиль для забезпечення належного рівня наукових досліджень, а в радянський час протистояв політиці партійних функціонерів, які прагнули підмінити справжню наукову діяльність колективу інституту пропагандистськими працями. Феодосій Іванович справді є одним із будівничих інституту, вносить свій неоціненний вклад у розвиток його фундаментальних досліджень, піднімаючи їх на високий щабель української науки.

Мені довелося протягом 12 років пліч-о-пліч працювати з Феодосієм Івановичем – він заступник з науки, я – вчений секретар інституту. Потрібно зазначити: Феодосій Іванович – толерантна, добра й чуйна людина, він з надзвичайною, я б сказав, обережністю і повагою ставиться до людей, не дай Боже, щоб когось образити.

Феодосій Іванович доброзичливий, тактовний, розсудливий чоловік, якому прищеплено невичерпна енергія, оптимізм, вірність клятві Клію та науковим ідеалам.

Іван Патер

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів